ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З КОРУПЦІЄЮ, У СИСТЕМІ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ЛЕБЕДЄВА Анна Михайлівна - здобувачка Донецького державного університету внутрішніх справ

УДК 342.9 (477)
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.75

У статті досліджено адміністративно-правові засади запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у системі судоустрою України. Обґрунтовано, що зазначена проблематика є самостійним об'єктом адміністративно-правового дослідження з огляду на особливе місце судової влади у механізмі держави, підвищені вимоги до доброчесності суддів і працівників судової системи, а також необхідність поєднання гарантій незалежності суду з дієвими антикорупційними засобами.

Розкрито зміст поняття запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у системі судоустрою України, визначено його основні ознаки, нормативну основу, суб'єктний склад та місце у предметі адміністративного права. Особливу увагу приділено характеристиці адміністративно-правових механізмів, за допомогою яких забезпечується недопущення корупційних проявів у діяльності суддів, органів суддівського врядування, суддівського самоврядування, органів судового адміністрування та інших суб'єктів, на яких поширюється антикорупційне законодавство.

З'ясовано значення таких засобів, як фінансовий контроль, врегулювання конфлікту інтересів, дотримання етичних стандартів, управління корупційними ризиками, функціонування уповноважених суб'єктів у сфері запобігання корупції та внутрішньо-організаційне забезпечення доброчесності в судовій системі. Наголошено на тому, що ефективність адміністративно-правового запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у системі судоустрою України залежить від узгодженості нормативного регулювання, належного розмежування компетенції відповідних суб'єктів, реального функціонування превентивних механізмів та їх практичної спрямованості на усунення причин і умов корупційних проявів.

Ключові слова: корупція, запобігання, правопорушення, судоустрій, судова влада, адміністративно-правові засади, антикорупційна політика, конфлікт інтересів, доброчесність, фінансовий контроль.

Постановка проблеми

Забезпечення доброчесності судової влади є однією з визначальних передумов утвердження принципу верховенства права, гарантування права на справедливий суд та зміцнення довіри суспільства до держави загалом. Водночас система судоустрою України залишається сферою підвищених корупційних ризиків, що зумовлено особливим статусом суддів, значним обсягом дискреційних повноважень, складністю процедур кадрового, дисциплінарного й організаційного забезпечення діяльності судів, а також наявністю численних контактів із суб'єктами, заінтересованими у певному результаті судового розгляду. За таких умов запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у системі судоустрою набуває значення не лише окремого напряму антикорупційної політики, а й самостійного об'єкта адміністративно-правового дослідження, що потребує належного теоретичного осмислення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми

Проблематика запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією є важливим напрямом правових досліджень. У вітчизняній юридичній літературі вагомий внесок у розроблення відповідних питань зробили представники адміністративно-правової науки, серед яких слід назвати: М. Ю. Бездольного, В. І. Литвиненка, С. О. Шатраву, О. Ю. Василенка, І. Д. Пастуха, П. Ю. Корнієця, Ю. І. Шовкуна, Е. О. Музичука, а також дослідників, праці яких безпосередньо стосуються судової сфери та протидії корупції в ній, зокрема С. В. Гладія, А. С. Петрову, Я. І. Скоромного та інших учених. Водночас, попри наявність значного наукового доробку, питання запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, саме в системі судоустрою України ще не дістало достатньо цілісного адміністративно-правового осмислення.

Метою статті є визначення сутності та змісту запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у системі судоустрою України як об'єкта адміністративно-правового дослідження.

Виклад основного матеріалу

Запобігання корупції в системі судоустрою України належить до напрямів державної політики, від яких залежить не лише ефективність діяльності судів, а й рівень легітимності публічної влади загалом. Оскільки судова влада покликана гарантувати право на справедливий розгляд справи незалежним і безстороннім судом, будь-які корупційні прояви в її межах становлять підвищену загрозу для принципу верховенства права. На відміну від інших секторів публічного управління, корупція у судовій системі є особливо небезпечною, оскільки посягає на механізм відновлення порушених прав, підриває довіру до правосуддя, ставить під сумнів об'єктивність судового рішення та нівелює саму ідею судового захисту. Саме тому в межах адміністративно-правової науки ця проблематика має розглядатися не лише як сукупність окремих порушень антикорупційних заборон, а як складний об'єкт правового впливу, що охоплює систему суб'єктів, процедур, обмежень, гарантій, механізмів контролю та засобів формування доброчесної поведінки в судовому середовищі [12, с. 665–669].

У науковій літературі корупція традиційно визначається як багатоаспектне соціально-правове явище, пов'язане з неправомірним використанням владних чи службових повноважень для одержання неправомірної вигоди або задоволення приватного інтересу. Однак для адміністративно-правового дослідження вирішальне значення має не загальносоціальна характеристика цього явища, а встановлення нормативних та організаційних елементів, через які держава впливає на його недопущення. У цьому значенні корупцію в системі судоустрою України слід розглядати як негативний феномен, що виникає у сфері функціонування судової влади та пов'язаний із використанням статусу судді, посадової особи органу суддівського врядування, суддівського самоврядування чи судового адміністрування всупереч публічному призначенню відповідної посади. Саме такий підхід дає змогу перейти від загального опису корупції до з'ясування змісту адміністративно-правових засад її запобігання, тобто до аналізу законодавства, інституційного забезпечення, правового статусу суб'єктів, адміністративних процедур, способів виявлення корупційних ризиків і засобів реагування на них [9; 10, с. 179–180].

Для правильного визначення предмета дослідження важливо розмежовувати корупцію, корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією. Закон України «Про запобігання корупції» не лише закріплює нормативне визначення корупції, а й формує систему вимог, заборон і обмежень, порушення яких не завжди містить ознаки власне корупції, але прямо пов'язане з нею та становить самостійний об'єкт превентивного впливу. Для судової системи це має принципове значення, оскільки далеко не кожне порушення правил фінансового контролю, обмежень щодо подарунків, сумісництва, конфлікту інтересів чи етичних стандартів супроводжується одержанням неправомірної вигоди, але

кожне з них створює сприятливе середовище для подальшої деформації службової поведінки. Тому в адміністративно-правовому аспекті запобігання корупції в судоустрої не може зводитися лише до реагування на вже вчинені корупційні діяння; воно має охоплювати раннє виявлення ризиків, усунення причин і умов, що сприяють порушенню антикорупційного законодавства, та формування належних стандартів службової поведінки.

Адміністративно-правовий характер цієї проблематики проявляється передусім у тому, що її ядро становить не кримінально-правова кваліфікація окремих діянь, а регулятивний і превентивний вплив держави на відповідну сферу суспільних відносин. Йдеться про визначення компетенції суб'єктів запобігання корупції, порядок реалізації ними контрольних, координаційних, інформаційних і наглядових повноважень, урегулювання конфлікту інтересів, ведення електронного декларування, організацію внутрішніх антикорупційних програм, оцінювання корупційних ризиків, проведення антикорупційного навчання та функціонування каналів повідомлення про можливі порушення. У такому ракурсі запобігання корупції в системі судоустрою України слід розуміти як врегульовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на недопущення використання статусу та повноважень у судовій сфері в приватних інтересах, а також на усунення факторів, що породжують корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення [11, с. 349–350].

Конституційні та законодавчі передумови запобігання корупції в системі судоустрою випливають із принципу поділу державної влади та гарантій незалежності суддів. Водночас незалежність судової влади не означає її виведення за межі вимог доброчесності, підзвітності та дотримання антикорупційного законодавства. Навпаки, чим вищим є рівень автономії судової влади, тим досконалішими мають бути внутрішні та зовнішні механізми запобігання зловживанням. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає систему судоустрою, статус судді та роль органів суддівського врядування і самоврядування, тоді як Закон України «Про запобігання корупції» окреслює коло суб'єктів, на яких поширюються спеціальні антикорупційні обмеження і вимоги. У сукупності ці нормативні акти формують основу спеціального правового режиму, в межах якого антикорупційні засоби адаптуються до специфіки функціонування судової влади та її інституцій [1].

Особливість системи судоустрою полягає і в складному суб'єктному складі осіб, на яких поширюються антикорупційні приписи. Йдеться не лише про суддів місцевих, апеляційних та вищих судів, а й про суддів Конституційного Суду України, членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадових осіб їх секретаріатів, посадових осіб Державної судової адміністрації України, а також присяжних під час виконання ними відповідних функцій. Саме така розгалуженість суб'єктного складу зумовлює потребу у диференційованому адміністративно-правовому підході, адже корупційні ризики в діяльності судді, працівника апарату суду, посадової особи органу суддівського врядування чи адміністративного органу в системі правосуддя мають різну природу, хоча й об'єднані належністю до єдиного інституційного простору судоустрою. Тому предмет дослідження не може обмежуватися лише поведінкою судді як носія судової влади, а має охоплювати всю систему адміністративних відносин у сфері організаційного забезпечення правосуддя [2].

Важливим джерелом формування національних адміністративно-правових засад запобігання корупції є міжнародні стандарти. Конвенція ООН проти корупції виходить із того, що ефективна антикорупційна політика має поєднувати криміналізацію окремих діянь із превентивними інструментами, серед яких особливе місце займають доброчесність публічної служби, прозорість, відповідальність, врегулювання конфлікту інтересів та належне функціонування спеціалізованих інституцій. Для України ці стандарти конкретизовані в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, що визначають запобігання корупції як один із основних напрямів публічної політики. У контексті

судоустрою це означає, що запобігання корупції має розглядатися як частина ширшої державної політики зміцнення інституційної спроможності правосуддя, підвищення прозорості кадрових та дисциплінарних процедур, удосконалення правил етики й доброчесності та посилення управління корупційними ризиками в судовій сфері [5].

Не менш важливим елементом адміністративно-правових засад запобігання корупції є етичний вимір діяльності судді. Кодекс суддівської етики визначає систему професійних стандартів, пов'язаних із неупередженістю, незалежністю, чесністю, стриманістю, доброчесністю та поведінкою судді як під час виконання професійних обов'язків, так і поза судом. Сучасне розуміння доброчесності у судовій владі зводиться не до факультативної моральної риси, а до необхідної передумови суспільної довіри до суду. Адміністративно-правовий інтерес до етичних стандартів полягає в тому, що вони виконують функцію превентивного орієнтира: через них окреслюються межі належної поведінки, які потім деталізуються в антикорупційних обмеженнях, процедурах врегулювання конфлікту інтересів, дисциплінарних правилах та оцінюванні доброчесності. У зв'язку з цим особливого значення набуває не лише нормативне закріплення етичних засад, а й вироблення сталої практики їх застосування [7; 8].

У практичному вимірі адміністративно-правові засади запобігання корупції в системі судоустрою реалізуються через систему спеціальних інструментів. До них належать обмеження щодо одержання подарунків, вимоги фінансового контролю та декларування, заборони сумісництва і суміщення, правила повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, механізми врегулювання реального і потенційного конфлікту інтересів, процедури реагування на пропозиції неправомірної вигоди, внутрішні антикорупційні програми, захист викривачів та систематичне навчання. У судовій сфері ці інструменти мають специфіку, оскільки повинні застосовуватися так, щоб не створювати незаконного втручання у здійснення правосуддя, але водночас забезпечувати належний рівень контролю за дотриманням правил доброчесності. Саме тому ефективність цих механізмів залежить не лише від формальної наявності заборон, а від адміністративно-правової чіткості процедур їх реалізації, повноважень уповноважених осіб та обов'язків кожного суб'єкта судової системи [2].

Окремого значення набуває управління корупційними ризиками як один із сучасних напрямів адміністративно-правового запобіжного впливу. Йдеться про системне виявлення сфер, у межах яких можливе виникнення передумов для корупційної чи пов'язаної з корупцією поведінки, аналіз причин і умов таких ризиків, визначення заходів їх усунення або мінімізації та подальший моніторинг результативності цих заходів. Для системи судоустрою корупційно-ризиковими можуть бути кадрові процедури, доступ до процесуальної інформації, розподіл навантаження, матеріально-технічне забезпечення, закупівлі, дисциплінарні провадження, комунікація із заінтересованими особами, виконання обов'язків фінансового контролю та внутрішня організація роботи апаратів судів.

Система суб'єктів запобігання корупції в судоустрої також має складну будову. На загальнодержавному рівні основну роль відіграють НАЗК, НАБУ, САП та ВАКС, однак у межах безпосередньо судової системи визначальне значення мають Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України, органи суддівського самоврядування, уповноважені особи з питань запобігання та виявлення корупції, керівники апаратів судів, а також самі судді як носії персонального обов'язку дотримуватися встановлених обмежень і стандартів. Адміністративно-правовий зміст цієї системи полягає не лише в розподілі компетенції, а й у встановленні процедур координації, підзвітності, інформаційної взаємодії та реагування на виявлені порушення [2].

Суттєвим викликом для адміністративно-правового забезпечення запобігання корупції в системі судоустрою є те, що ця сфера не може спиратися виключно на загальні норми антикорупційного законодавства. Судова система потребує спеціально

адаптованих підходів, які враховують природу судової незалежності, внутрішню автономію судів, високий рівень дискреції при здійсненні процесуальних повноважень та особливу вагу репутаційного чинника. Саме тому в сучасних дослідженнях наголошується, що корупція в судовій системі повинна оцінюватися не тільки через факт одержання неправомірної вигоди, а й через її делегітимізуючий вплив на судову владу, оскільки навіть поодинокі корупційні практики формують у суспільстві стійке уявлення про упередженість і залежність суду. За такого підходу адміністративно-правова превенція набуває значення не лише інструмента правового контролю, а й засобу підтримання авторитету правосуддя як публічної цінності [10, с. 179–184; 12, с. 665–669].

Сучасний стан правового регулювання свідчить, що в Україні сформовано достатньо розгалужену нормативну основу запобігання корупції в судовій системі, однак низка проблем залишається невирішеною. До них належать фрагментарність окремих процедур, неоднакова інституційна спроможність суб'єктів запобігання корупції, потреба в подальшому уточненні етичних і дисциплінарних стандартів, складність розмежування незалежності судді та допустимого контролю за дотриманням правил доброчесності, а також необхідність системного оновлення внутрішніх антикорупційних практик у судах і органах судового адміністрування. Показовими є висновки GRECO, яка констатувала подальший прогрес України у виконанні рекомендацій щодо запобігання корупції серед парламентаріїв, суддів і прокурорів, але водночас підкреслила потребу в додаткових зусиллях [11, с. 352–354].

Додатково актуальність досліджуваної проблематики підтверджується тим, що результати Індексу сприйняття корупції за 2024 рік засвідчили лише помірне поліпшення позицій України: держава отримала 36 балів зі 100 і посіла 104 місце серед 182 країн. Хоча така динаміка є позитивною, вона не може розглядатися як свідчення подолання системних проблем, особливо у сфері правосуддя, де вимоги до доброчесності та неупередженості є значно вищими, ніж в інших сегментах публічного адміністрування. Тому адміністративно-правові засади запобігання корупції в системі судоустрою України мають бути спрямовані не лише на формальне виконання міжнародних рекомендацій чи підвищення рейтингових показників, а насамперед на реальне зміцнення внутрішньої доброчесності судової системи, удосконалення процедур превенції, підвищення якості правового регулювання конфлікту інтересів, управління корупційними ризиками та забезпечення дієвого зв'язку між етичними стандартами і юридичною відповідальністю [13].

З огляду на викладене, запобігання корупції в системі судоустрою України доцільно визначити як врегульовану нормами адміністративного права діяльність держави, органів суддівського врядування, суддівського самоврядування, судового адміністрування, спеціально уповноважених антикорупційних органів та інших учасників відповідних правовідносин, спрямовану на недопущення використання повноважень, статусу чи пов'язаних із ними можливостей у сфері правосуддя в приватних інтересах, а також на виявлення, усунення і мінімізацію причин, умов та корупційних ризиків, що здатні зумовити вчинення корупційних чи пов'язаних з корупцією правопорушень. Саме в такому значенні ця проблематика має розглядатися як самостійний об'єкт адміністративно-правового дослідження, що охоплює нормативну основу, суб'єктний склад, превентивні процедури, етичні стандарти, інструменти внутрішнього контролю, міжнародні орієнтири та напрями вдосконалення правового регулювання у сфері функціонування судової влади [2; 8; 9; 10].

Висновки

Запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у системі судоустрою України є самостійним об'єктом адміністративно-правового дослідження, оскільки охоплює не лише сукупність антикорупційних заборон і обмежень, а й систему нормативно визначених суб'єктів, процедур, гарантій, засобів контролю та організаційно-правових механізмів, спрямованих на недопущення використання повноважень у сфері правосуддя в при-

ватних інтересах. Специфіка цього об'єкта зумовлена особливим місцем судової влади у механізмі держави, підвищеними вимогами до незалежності, безсторонності та доброчесності суддів, а також розгалуженим колом суб'єктів, на яких поширюється антикорупційне законодавство в межах системи судоустрою України. Встановлено, що в адміністративно-правовому розумінні запобігання відповідним правопорушенням слід розглядати як врегульовану нормами права діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на виявлення, усунення та мінімізацію корупційних ризиків, недопущення конфлікту інтересів, забезпечення фінансового контролю, дотримання етичних стандартів і формування належної службової поведінки в судовій сфері.

Доведено, що ефективність запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у системі судоустрою України залежить від узгодженого функціонування загальнодержавних та внутрішньо-системних антикорупційних механізмів, зокрема діяльності НАЗК, органів суддівського самоврядування, Державної судової адміністрації України, уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції, а також від належного нормативного забезпечення процедур управління корупційними ризиками. Окрім цього, вдосконалення адміністративно-правових засад у досліджуваній сфері має бути пов'язане з посиленням превентивної складової антикорупційної політики в судовій системі, уточненням окремих процедур реалізації антикорупційних обмежень, підвищенням практичної дієвості механізмів контролю за дотриманням правил доброчесності та забезпеченням належного балансу між незалежністю суду і вимогами антикорупційного законодавства.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19

4. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2322-20

5. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/220-2023-%D0%BF

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_c16

7. Кодекс суддівської етики: рішення З'їзду суддів України від 22.02.2013 р.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001415-13

8. Коментар до Кодексу суддівської етики: рішення Ради суддів України від 04.02.2016 р. № 1. URL: https://rsu.gov.ua/uploads/article/komentar-kodeksusuddivskoietiki-edd47ed191.pdf

9. Василенко О. Ю. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням: дис. … д-ра філос. : 081 Право. Ужгород, 2023. 231 с.

10. Шаптала Є. Ю. Особливості корупції у судовій системі як об'єкту адміністративно-правового впливу. *Форум права*. 2025. Т. 83. № 3. С. 179–184.

11. Глущенко Н. В. Антикорупційна політика України: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 349–354.

12. Хотинська-Нор О. З., Саленко О. В. Корупція як фактор делегітимації судової влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 665–669.

13. GRECO: Україна демонструє подальший прогрес у запобіганні корупції серед парламентаріїв, суддів і прокурорів, але потрібно більше зусиль. 20.02.2025 р. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/greco-ukraine-demonstrates-further-progress-in-preventing-corruption-among-parliamentarians-judges-and-prosecutors-but-more-efforts-needed

Anna Lebedieva
Donetsk State University of Internal Affairs
torygroupe@gmail.com

PREVENTION OF CORRUPTION-RELATED OFFENSES IN THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RESEARCH

The article examines the administrative and legal foundations for the prevention of corruption-related offenses in the judicial system of Ukraine. It is substantiated that this issue constitutes an independent object of administrative and legal research in view of the special place of the judiciary in the mechanism of the state, the increased requirements for the integrity of judges and court personnel, as well as the need to combine guarantees of judicial independence with effective anti-corruption instruments.

The content of the concept of preventing corruption-related offenses in the judicial system of Ukraine is revealed, and its main features, regulatory framework, range of subjects, and place within the subject matter of administrative law are determined. Particular attention is paid to the characteristics of the administrative and legal mechanisms through which the prevention of corrupt practices in the activities of judges, judicial governance bodies, bodies of judicial self-government, judicial administration bodies, and other subjects covered by anti-corruption legislation is ensured. The significance of such instruments as financial control, settlement of conflicts of interest, compliance with ethical standards, corruption risk management, the functioning of authorized subjects in the field of corruption prevention, and internal organizational support for integrity in the judicial system is clarified.

It is emphasized that the effectiveness of the administrative and legal prevention of corruption-related offenses in the judicial system of Ukraine depends on the consistency of legal regulation, the proper delimitation of the competence of the relevant subjects, the actual functioning of preventive mechanisms, and their practical orientation toward eliminating the causes and conditions of corrupt practices.

Keywords: *corruption, prevention, offenses, judicial system, judiciary, administrative and legal foundations, anti-corruption policy, conflict of interest, integrity, financial control.*